د «اسلامي ثقافت» مضمون؛ د تروریزم او توندلارۍ تر تورونو لاندې[1]

د ستراتېژيکو او سيمه‌ييزو څېړنو مرکز د څېړونکو ډله[2]

لنډيز

له تېرو څلورو کلونو راهيسې د اسلامي ثقافت مضمون په تړاو د يو شمېر کړيو له خوا توندې نيوکې کېږي. که څه هم د اسلامي ثقافت مضمون په منځپانګه کې به يو شمېر اصلاحاتو او يا هم د تدريس د مېتود بدلولو ته اړتيا وي؛ خو د دغې ستونزې شتون او اصلاحات بيا يوازې د اسلامي ثقافت تر مضامينو پورې محدود نه دي، بلکې په پوهنتونونو کې د ډېری مضامينو نصاب او تدريس مېتود رانغاړي.

دلته د اسلامي ثقافت پر مضامينو نيوکې تر ډېره پر دغو برخو -په نصاب کې بدلون او يا د تدريس مېتود بدلول- نه وي، بلکې هڅه کېږي، چې دغه مضمون د تروريزم، توندلارۍ او راډيکالېزم د خپراوي مضمون په توګه وپېژني.

همدا لامل دی، چې موږ هم، په دغه ليکنه کې، د دوو انتقاد کوونکو، چې يو يې د افغانستان د ولسي جرګې د پخواني غړي عبدالحفيظ منصور ادعاوې دي او بل د افغانستان د ستراتيژيک انستيتوت د يوې سروې پايلې دي، تر خپل بحث لاندې نيولي. د ښاغلي منصور نيوکو ته له دې ځايه ځواب ويل شوی، چې د توندلارۍ اصلي جرړې بل ځای دي، نه د اسلامي ثقافت په مضمون کې. په بل اړخ کې مو هڅه کړې، چې د افغانستان د ستراتيژيک انستيتوت په سروې کې ځينې تناقضونه په نښه کړو، او له مخې يې ادعا وکړو، چې دغه سروې په سمه توګه پر علمي معيار برابره نه ده، او يو شمېر نيمګړتياوې لري.

کيلي: اسلامي ثقافت، سياسي اسلام، تروريزم، راډيکالېزم، توندلاري

مقدمه

د ۲۰۱۹ز کال د اپريل پر ۱۹مه د افغانستان د ستراتېژيکو مطالعاتو انستيتوت[3] د يوې څېړنې د پايلو په خپرولو سره ادعا وکړه چې د افغانستان په پوهنتونونو کې د اسلامي ثقافت مضمون (د اسلام سياسي نظام) د سخت‌دريځۍ او توندلارۍ د زياتوالي لامل شوی دی[4]. د نومووړي مرکز دغې ادعا هغه مهال د خلکو ترمنځ په ځانګړې توګه په ټولنيزو رسنيو کې بحثونه راپورته کړل

---

[1] په دغه ليکنه کې ډېری راغلي موضوعات د ستراتېژيکو او سيمه‌ييزو څېړنو مرکز د تحليل اوونۍ له دوو ګڼو څخه راغلي، چې د ۲۰۱۶ز او ۲۰۱۹ز کلونو پرمهال د مرکز د دوو څېړونکو احمد بلال خليل او ضياءالاسلام شيراني له خوا ليکل شوي وو. دلته د ستراتيژيکو او سيمه‌ييزو څېړنو مرکز د ډلې تر نامه لاندې راغلل. اداره

[2] دغه ليکنه چې د تحليل اوونۍ د دؤو ببلو تحليلونو مجموعه ده، د ستراتيژيکو او سيمه‌ييزو څېړنو مرکز د دوو څېړونکو له خوا ليکل شوي وو: ضياء الاسلام شېراني او احمد بلال خليل. ضياءالاسلام شبراني د مرکز پخواني څېړونکی او اوس په کابل پوهنتون کې د پښتو په څانګه کې استاد دی او ښاغلی خليل د ستراتيژيکو او سيمه‌ييزو څېړنو مرکز د تحليل ژورنال مسؤل مدير دی.

[3] انستیتوت مطالعات استراتژیک افغانستان یک پژوهشکده مستقل پژوهشی و غیرانتفاعی می‌باشد که در سال ۱۳۹۱ تاسیس شده. رییس عمومی این مرکز داکتر داوود مرادیان است.

[4] رامین کمانگر، ریشه یابی رادیکالیسم دینی در نظام آموزش عالی؛ بررسی درسگفتارهای نظام سیاسی اسلام و تاثیر آن بر دانشجویان، انستیتوت مطالعات ستراتیژیک افغانستان، ۱۳۹۸ کال، کابل:
http://www.aiss.af/persian/assets/aiss_publication/Religious_Radicalism_in_the_Higher_Education_of_Afghanistan_Analysis_of_the_political_System_of_Islam_Course_and_its_Impact_of_the_Students(Farsi).pdf

او خلکو یې پر وړاندې بېلابېل غبرګونونه هم ښودلي وو. د بېلګې په توګه د دغه مرکز د وروستۍ څېړنې د موندنو په هکله، پژواک خبري آژانس له ۱۴ زره کسانو څخه آنلاین نظرپوښتنه کړې او له خلکو یې پوښتي چې د نوموړې څېړنې له موندنو سره موافق دي که مخالف؟ د دغې نظر پوښتنې په پایله کې لس زره (۷۹) سلنه کسانو د افغانستان د ستراتېژیکو مطالعاتو مرکز وروستۍ څېړنه بېبنسټه ګڼلې او په پوهنتونونو کې یې د اسلامي ثقافت د مضمون له تدریسه ملاتړ کړی وو.[5]

د اسلامي ثقافت په تړاو دا ډول څرګندونې لومړی ځل نه دی چې کېږي، له دې وړاندې په ۱۳۹۵هـ ش کال کې هم د یو پخواني جهادي تنظیم، د رهبری شورا غړي عبدالحفیظ منصور په ولسي جرګه کې ویلي و چې اسلامي ثقافت او جوماتونه د "ترهګرۍ" زېږنده ځایونه دي؛ خو هغه مهال هم د منصور خبرې له سختو غبرګونونو سره مخ شوې وې.

که څه هم له یوې پېړۍ راهیسې د اسلام سیاسي اړخ د لویدیځ د ډېرو مفکرینو او ناقدینو تر نیوکو لاندې وو؛ خو په دې وروستیو کې په تېره بیا د ۲۰۰۱ز کال راهیسې اسلامي ثقافت، مدارس او مساجد هم تر پراخو نیوکو لاندې راغلي. د دوی په اند په نړۍ او په تېره بیا په اسلامي نړۍ کې د تروریزم او توندلارۍ اصلي سرچینې همدا ځایونه دي. دا د ډېرې لېوالتیا خبره ده، چې د سړې جګړې پرمهال دغه نوموړي ځایونه د تروریزم او افراطیت ځایونه نه وو؛ خو له ۲۰۰۱ز کال وروسته بیا یو دم هر څه بدل شول او نور دغه ځایونه د تروریزم او توندلارۍ راخوټکېدونکې سرچینې شوې؟!

که څه هم په اسلامي ثقافت مضمون کې د محتوا او موضوعاتو له پلوه د بدلونونو په تړاو به ډېرې ملاحظې وي. دغه راز د جوماتونو د مدیریت په تېره بیا د محصلینو، استادانو او نصاب به هم یو څه نیمګړتیاوې ولري. خو دا بیا په دې معنا نه ده، چې د تروریزم ځالې هم همدا دوه ځایونه دي.

د لیکلو مېتودولوژي

دغه لیکنه د ستراتیژیکو او سیمهییزو څېړنو مرکز د بېلابېلو څېړونکو له خوا د میزي څېړنې پرمټ په دوو برخو کې لیکل شوې:

لومړۍ برخه: اسلامي ثقافت، جوماتونه او د تروریزم تور

دویمه برخه: اسلامي ثقافت او توندلاري

په لومړۍ برخه کې زموږ ډېری بحث پر دې پوښتنې راڅرخېږي، چې آیا مسجدونه او اسلامي ثقافت په ریښتیا هم تروریستان زیږوي؟ او په دویمه برخه کې مو بیا هڅه کړې، چې د اسلامي ثقافت (د سیاسي اسلام مضمون) په تړاو د افغانستان د ستراتیژیکو مطالعاتو مرکز له خوا د ترسره شوې سروې په موندنو کې تناقضونو وښیوو.

د اسلامي ثقافت مضمون پېژندنه

[5] جاوید حمیم کاکړ، نظر پوښتنه: ۷۹ سلنه خلکو د اسلامي ثقافت مضمون ملاتړ کړی، پژواک نیوز، د ۲۰۱۹ کال اپریل ۷مه، په پرلیکه بڼه: https://www.pajhwok.com/ps/2019/04/07/%D9%86%D8%B8%D8%B1-%D9%BE%D9%88%DA%9A%D8%AA%D9%86%D9%87-%D9%A7%D9%A9-%D8%B3%D9%84%D9%86%D9%87-%D8%AE%D9%84%DA%A9%D9%88-%D8%AF-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%AA-%D9%85%D8%B6%D9%85%D9%88%D9%86-%D9%85%D9%84%D8%A7%D8%AA%DA%93-%DA%A9%DA%93%D9%89

ثقافت په اصل کې عربي کلمه ده، په پښتو کې کلتور بلل کېږي، ثقافت د بشري ټولنې د تجربو، مادي او معنوي لاسته راوړنو مجموعې ته وايي. د اسلام مبارک دین ټولو مادي او معنوي ارزښتونو او شتمنیو ته اسلامي ثقافت ویل کېږي، په اسلامي ثقافت کې د اسلام مبارک دین د اعتقادي او عملي احکامو ټول اړخونه بیانېږي.

پر افغاني ټولنه د پردیو کلتورونو د پراخ یرغل او د مبتذلو رسنیو د ګرم بازار په پام کې نیولو سره، د اسلامي ثقافت مضمون د ځوانانو لپاره د عصري علومو د زده کړې ترځنګ، د خپل دین په اصولو د پوهاوي ترلاسه کولو یوازینی مضمون دی، چې د پوهنتون په دوره کې هر سمسټر د یوه مضمون په توګه تدریس کېږي.

د افغانستان د لوړو زده کړو په ټولو دولتي او خصوصي بنسټونو کې په اتو سمسټرونو کې محصلینو ته د اسلامي ثقافت په مضمون کې د اسلامي نړۍ لید، د عباداتو فلسفه، د اسلام اخلاقي نظام، د اسلام سیاسي نظام، د اسلام ټولنیز نظام، اسلامي تمدن، قرآن او معاصر علوم او د اسلامي ښوونې او روزنې د څرنګوالي اړخونه د قرآن او حدیثونو په رڼا کې تدریس کېږي، چې لږ تر لږه ځوانان مو د خپل دین له اساساتو سره بلدوي او نږدې ساتي.

د اسلامي ثقافت تدریس د لومړي ځل لپاره په اوبایمه لسیزه کې، د استاد برهان الدین رباني د حکومت پر مهال د څلورو مضمونونو په توګه په څلورو سمسټرونو کې پیل شو؛ خو وروسته د حامد کرزي د ولسمشرۍ پر مهال د یوه ۲۱ کسیز کمیسیون له لوري د اسلامي ثقافت مضمونونه اتو سمسټرونو ته زیات شول. همدارنګه اسلامي ثقافت، هغه مضمون دی چې له ډېرې مودې راهیسې په ډېرو اسلامي هېوادونو کې هم، په یو او بل نوم تدریس کیږی.

لومړۍ برخه: اسلامي ثقافت، جوماتونه او د تروریزم تور

مخکې له دې چې له تروریزم سره د اسلامي ثقافت او جوماتونو اړیکه بحث کړو، اړینه ده چې لومړی په خپله د تروریزم تعریف وړاندې کړو.

«تروریزم»؛ یوه مجهوله او متنازع فیه اصطلاح

د «تروریزم» اصطلاح یوه مجهوله او متنازع فیه اصطلاح ده، چې په ډېرۍ توګه د لوېدیزوالو لخوا کارول شوې ده. د دغې اصطلاح په تړاو هېڅوک هم په یوه تعریف سره همغږي نه دي او د "ایلیکس پي شمېډ" د څېړنې پر بنسټ تراوسه د بېلابېلو لورو لخوا د تروریزم په تړاو له ۲۵۰ څخه زیات تعریفونه وړاندې شوي دي[6].

که څه هم ډېرۍ د «تروریزم» د اصطلاح پر تعریف همغږي نه دي؛ خو بیا هم یو شمېر تروریستي کړنو او پېښو ته د تروریستي کړنو یا پېښو پر ویلو همغږي دي. د بېلګې په توګه د ملکي یا بې‌ګناه کسانو وژنه، سړي تښتونه، ترڅو په ټولنه کې وېره خپره کړي او یا دولت وپاروي، یا حکومت، یا نړیواله ټولنه په دې مجبوره کړي، چې داسې کار وکړي، چې د کار په دایره کې ورته سم نه وي او داسې نور. له دې سره او د یو شمېر خلکو او ملګرو ملتونو د هڅو باوجود په نړیوال قانون کې د تروریزم اصطلاح تر اوسه پورې په سمه توګه نه ده تعریف شوې[7].

---

[6] Alex P. Schmid, The Routledge Handbook of Terrorism Research, Routledge: New York, 2011, see it online:< https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203828731>

[7] Human Rights Voice, there is no UN definition of terrorism, see it online: http://www.humanrightsvoices.org/eyeontheun/un_101/facts/?p=61

په نړېواله کچه د ترورېزم داسې تعریف وړاندې کول، چې ټولمنلی وي، ستونزمن برېښي. ځکه د ترورېزم له اصطلاح سره تر ډېره سیاسي او جذباتي چلند کېږي. د وروستیو دوو پېړیو تاریخ هم په همدې خبرې شاهدي وايي، ډېری استعماري او اشغالوونکو ځواکونو دغه اصطلاح د خپلو هغو دښمنانو پرضد هم کارولې، چې د آزادۍ او خپلواکۍ مبارزې یې پرمخ بېولې.

د بېلګې په توګه نېلسن منډېلا په پېل کې د یوه تروریست په توګه پېژندل کېده، د شورویانو پرضد د خپلواکۍ په جګړه کې افغان مجاهدین او د آزادۍ مبارزین په همدغې اصطلاح تورنېدل، د فرانسې پرضد د الجزائر د خپلواکۍ مبارزین هم په ورته تور تورنېدل او داسې نور. له همدې ځایه ده، چې په نړېواله کچه دا خبره تر ډېره ومنل شوه او د ترورېزم په علومو کې یې بحثونه هم راپورته کړل، چې "د یوه تروریست د بل د خپلواکۍ اتل وي!".

آیا جوماتونه او اسلامي ثقافت رېښتیا هم تروریستان زېږوي؟

عبدالحفیظ منصور په پارلمان کې د خپلو خبرو پرمهال په هېواد کې د ترورېزم دوې اصلي سرچینې مساجد او ثقافت اسلامي وګڼل. ده وویل:«اکثریت مساجد ما فکر افراطی پخش می‌کند، ثقافت اسلامی همین اکنون در افغانستان تروریست تربیه می‌کند».

په اکاډمیک او علمي بحث کې دا تر ډېره ناممکنه ده، چې موږ په کُلي ډول د ثقافت اسلامي مضمون د تروریستانو پر روزنې تورن کړو؛ خو که د دې پرځای داسې ویل شوي وای، چې د اسلامي ثقافت د محتوا یا د مضمون د ځینو مفرداتو په تړاو د بحث اړتیا ده او یا هم ځینې استادان په دې تورن کړای شي، چې د اسلامي ثقافت تر مضمون لاندې خپل فکر وړاندې کوي، نو چا به ورسره ډېره ستونزه نه وای لرلې. البته په بشپړه توګه او بې له علمي دلایلو، څېړنو او احصائیو څخه ډېری مساجد او د اسلامي ثقافت مضمون د تروریستانو په روزنه تورنول تر ډېره سیاسي او جذباتي اړخ لري.

په تاریخي توګه هم، دغه ادعا چې مساجد او د اسلامي ثقافت مضمون د تروریستانو د روزنې مرکزونه دي، تر ډېره ناسمه برېښي. که څه هم په افغانستان کې د توندلارۍ پدیده له شلمې پېړۍ راهیسې رامنځته شوې؛ خو له هغې وړاندې د مساجدو او اسلامي ثقافت مضمون په شتون کې (د اسلامي ثقافت مضمون ډېری مفردات به تر نورو عنوانونو لاندې د افغانستان په مساجدو او مدرسو کې تدریسېدل) افغانستان د توندلارۍ له اغېزو پاک و. بلکې همدا مساجد او پکې تدریسېدونکي مضامین وو، چې د هېواد د تاریخ ځلانده تمدنونه یې رامنځته کړل، د بېلګې په توګه د غزنویانو، غوریانو، تېموریانو پرمهال د هرات، بلخ او غزني تمدنونه.

د ترورېزم اصلي رېښه چېرته ده؟

په اسلامي نړۍ کې توندلاري او ترورېزم د شلمې پېړۍ له لومړۍ لسیزې راهیسې پېل شوه، چې تر ډېره په منځني ختیځ کې د انګلستان او امریکا له سیاستونو سرچینه اخلي، په تېره بیا د عثماني خلافت پرضد د دوی هڅې، د سایکس پیکوټ تړون، په فلسطین کې اسرائیل هېواد ته زمینه برابرول او نور.

وروسته، د سړې جګړې پرمهال د لوېدیځ لخوا په اسلامي نړۍ کې له دکتاتورو، تېل شویو او د ولس له ملاتړه بې‌برخې واکمنانو څخه ملاتړ وشو. په دغو هېوادونو کې دغه حالت په خلکو د سیاسي مبارزې ماحول تنګ کړ. او کله چې ځینې مسلمانان په افغانستان کې د شورویانو پرضد جګړه کې له برخې اخیستلو وروسته خپلو هېوادونو ته وګرځېدل نو دوی تعقیب شول او بالاخره

يې ځای زندانونه شول. دغو کړنو هم ډېرى د توندلارۍ او ترورېزم په لور مايل کړل. دوی په تدريجي توګه دې ته وهڅول شول، چې سياسي مبارزه يوه ناکامه پروسه ده، دوی له دغو ډيموکراتيکو لارو خپلو موخو ته نه رسېږي، او له همدې کبله بايد د تشنج او زور لاره خپله کړي.

له ۲۰۰۱ز کال وروسته، په افغانستان او عراق کې د امريکا جګړه او هلته د دوی کړنې هغه څه وو، چې په افغانستان کې يې د طالبانو بيراپورته کېدو او په عراق کې يې د داعش رامنځته کېدو ته لاره هواره کړه. له همدې ځايه ده، چې موږ وايو په اسلامي نړۍ کې ترورېزم يا افراطيت په طبيعي ډول د لوېديځ په تېره بيا د امريکا د تګلارو له کبله رامنځته شوی دی. دغه راز که څه هم دغه ترورېزم او توندلاري به يو شمېر کورني عوامل هم ولري؛ خو ترورېزم او توندلارۍ ته انګيزه ورکوونکي عوامل بيا تر ډېره بهرني دي.

په افغانستان کې د توندلارۍ او «ترورېزم» تر شا اساسي لاملونه مساجد او اسلامي ثقافت مضمون نه، بلکې دلته د توندلارۍ او په اصطلاح د ترورېزم تر شا د امريکا پوځي شتون، د امريکا هغه کړنې چې په بګرام او ګوانتنامو زندانونو کې يې وکړې، شپنې عمليات او د مسلمانانو مقدساتو ته سپکاوی بلل کېږي. همدا لامل دی، چې د ملي اردو ځينې سرتېري هم دې ته اړ کېږي، چې امريکايي او نور بهرني سرتېري په نښه کړي. دغه راز ناپوهي، له اسلامه ناخبري، فقر او بې‌کاري يې نور عوامل دي؛ خو دا بيا تر ډېره جزوي عوامل ګڼل کېږي.

په افغانستان او عراق کې د امريکا د ترورېزم پر تګلارې خپله امريکايان او د امريکا اوسني ولسمشر هم نيوکې کړې او هم د اسلامي نړۍ په هره برخه کې د دوی د دغې جګړې پرضد اوازونه پورته شوي. ان پخواني افغان ولسمشر حامد کرزي هم د امريکا د ترورېزم پرضد جګړې توندې نيوکې کړې، او ځينې مهال يې د امريکا د ترورېزم ضد تګلارې ځينې اړخونه د «طالب جوړونې فابريکې» هم بللې دي[8].

په بل اړخ کې که څه هم د افغانستان د ولسي جرګې غړي عبدالحفيظ منصور په ولسي جرګه کې په خپله وروستۍ وينا کې د ترورېزم پرضد د افغانستان پر تګلاره کلکه نيوکه وکړه او ويې ويل:«استراتيژي مبارزه با تروريزم در طول سال‌های اخير ناکار آمد بوده، و در ناکار آمديش هم جانب حکومت و هم شورای ملی به خصوص ما، دخيل و سهيم استيم»؛ دلته ډېره هېښونکې ده چې د ښاغلي منصور نيوکه بيا پر دې ده، چې د ترورېزم پر وړاندې د حکومت تګلاره تر ډېره ناکامه ده او حکومت بايد د ترورېزم پرضد نور کوټلي ګامونه پورته کړي؛ ځکه د ده په اند «تروريست‌ها بيش از اين که مواد منفجره باشند فکر افراطی و تروريستی دارند. پوليس و امنيت می‌تواند که جلو بمب را بگيرند آما جلو فکر که ذهن به ذهن می‌گردد و زبان به زبان توزيع می‌شود و از سوی رسانه‌ها پخش می‌شود آن‌ها را پوليس گرفته نمی‌تواند...»[9].

له همدې ځايه ده، چې دا ډول څرګندونې به د ترورېزم پرضد جګړه کې ګټورې ثابتې نه شي، بلکې توندلارۍ او په اصطلاح ترورېزم ته به نوره هم لاره پرانيزي.

---

[8] بي بي سی پښتو، کرزی: بګرام زندان د طالب جوړولو فابريکې ده، ۲۵ جنوری ۲۰۱۴، په پرليکه بڼه: https://www.bbc.com/pashto/afghanistan/2014/01/140125_karzai_conference

[9] سپوتنيک افغانستان، حفيظ منصور: تفکر تروريستی در مساجد و ثقافت ها است، ۲۳ نومبر ۲۰۱۶، انلاين: https://af.sputniknews.com/world/20161123992839/

د دې ترڅنګ یوه بله مهمه موضوع هم دا ده، چې توندلاري له تروریزم سره ټړل کېږي او ځینې مهال بیا دا دواړه د مترادفو کلمو په توګه هم کارول کېږي، چې دا ناسمه ده. کېدای شي، ځینې مهال توندلاري هم له تروریزم سره تړاو ولري؛ خو په ډېرو نورو برخو کې بیا له تروریزم سره تړاو نه لري. دغه توندلاري یوازې په نظریاتو کې وي، نه په کومو کړنو یا پېښو کې. که د افغانستان د وروستۍ یوې پېړۍ تاریخ ته ځیر شو، نو دلته توندلاري یا په اصطلاح تروریزم تر ډېره د تفریط له کبله رازیږېدلی، چې دغو برخو ته بیا څوک ډېره پاملرنه نه کوي.

که په لنډه توګه ووایو، په افغانستان او عراق کې د امریکا د تروریزم ضد تګلاره تر ډېره د محسن حامد د انګریزي ناول د «نازړه بنسټپال» (Reluctant Fundamentalist) په څېر ده، چې د چنګیز په نامه یو کرکټر په زوره او زړه نازړه د نورو د کړنو او چلند له کبله بنسټپال یا تروریست کېږي. ورته کار په اسلامي نړۍ او افغانستان کې هم له خلکو سره کېږي او دوی د نورو د تګلارو له کبله په نازړه توندلاري، بنسټپالنې یا تروریزم ته مخه کوي.

دویمه برخه: اسلامي ثقافت او توندلاري

د اسلامي ثقافت مضمون په اړه ترسره شوې څېړنه

د افغانستان د ستراتېژیکو څېړنو مرکز د "لوړو زده کړو په نظام کې د دیني راډیکالیزم ریښه موندنه." تر عنوان لاندې یوه څېړنه کړې ده. په دغه څېړنه کې د اسلامي ثقافت مضمون د اسلام سیاسي نظام اړوند درسونه او پر محصلینو یې اغېزې څېړل شوې دي. په څېړنه کې د هرات، ننګرهار او کابل پوهنتونونو ۳۷۳ محصلین او ۸ استادان پوښتل شوي.

د دغې څېړنې د موندنو عمده ټکي په لاندې ډول دي:

لومړی: په پوهنتونونو کې د اسلام سیاسي نظام تر عنوان لاندې مضمون له کبله په محصلینو کې دیني راډیکالیزم زیاد شوی دی!

دویم: ۹۲,۸ سلنه محصلینو ویلي چې اسلام یو تر ټولو بشپړ دین دی چې ټول یې باید پیروي وکړي.

دریيم: ۸۸ سلنه محصلینو ویلي چې موږ د "امر بالمعروف و نهی عن المنکر" یعنې ښو کارونو ته را بلل او له بدو کړنو منع کولو له تطبیق سره موافق یو.

څلورم: ۸۴,۷ سلنه محصلینو ویلي، اسلام یو بهترین دین دی چې باید د ژوند په هر پړاو کې د هغه اصول په پام کې ونیول شي.

پنځم: ۵۲,۱ سلنه محصلینو ویلي چې د اسلام سیاسي نظام، اسلامي خلافت او یا هم اسلامي امارت دی[10].

پورته ذکر شوو موندنو ته په کتلو سره څېړونکي د دغې څېړنې په پایله کې ویلي چې د افغانستان په پوهنتونونو کې توندلاري او سخت دریځي مخ پر زیاتېدو ده او پورتني موارد یې توندلاري بللې ده؛ خو د څېړنې پایلو ته په کتلو سره، د یوه مسلمان او

[10] رامین کمانګر، ریشه یابی رادیکالیسم دینی در نظام آموزش عالی؛ بررسی درسگفتارهای نظام سیاسی اسلام و تاثیر آن بر دانشجویان، انستیتوت مطالعات ستراتیژیک افغانستان، ۱۳۹۸ کال، کابل:
http://www.aiss.af/persian/assets/aiss_publication/Religious_Radicalism_in_the_Higher_Education_of_Afghanistan_Analysis_of_the_political_System_of_Islam_Course_and_its_Impact_of_the_Students(Farsi).pdf

یوې اسلامي ټولنې لپاره دا توندلاري نه شي کېدای، چې یو څوک د خپل دین له اساساتو او ارزښتونو ملاتړ وکړي او یا هم هغه یو بشپړ دین وګڼي!

په څېړنه کې له محصلینو یوازې دومره پوښتل شوي، چې ایا اسلام سیاسي نظام لري او که نه؟ اسلام تطبیق شي او که نه؟ امر بالمعروف و نهی عن المنکر منې او که نه؟ اسلامي خلافت غواړې او که نه؟ دا ډول پوښتنې چې له هر مسلمان څخه وشي، طبیعې خبره ده چې یوازینی ځواب به یې "هو" وي؛ دا نه توندلاري ګڼل کېدای شي او نه هم د دې دلیل کېدای شي چې په دې برخه کې یوازینی اغېز د اسلامي ثقافت مضمون دی، بلکې، دا هغه بنیادي خبرې دي چې د لږ اسلامي سواد لرونکی انسان هم ورباندې پوهېږي او وربانديې باور لري.

که چېرې دا څېړنه په یوه کفري ټولنه کې ترسره شوې وای او په دومره لوړه فیصدي یې پایلې راوتلې وای، نو ښایي د هغوی لپاره به دا حیرانوونکې وه؛ خو د افغانستان په شان یوه اسلامي هېواد کې دا حیرانوونکې نه ده او نه هم د تشویش وړ خبره ده؛ ځکه، طبیعي ده چې هر مسلمان باید د خپل دین اساساتو ته ژمن واوسي او د ژوند په هر پړاو کې ترې ګټه واخلي.

په دغه څېړنه کې چې په کومو مواردو نقد شوی له لویه سره څېړنیزه بڼه نه لري او تر ډېره یوازې د همدې مرکز د چلونکو شخصي څرګندونې دي. د څېړنې له غیر علمي تګلارې، داسې ښکاري چې نوموړي مرکز هڅه کړې، ترڅو له وړاندې یوې فرض کړل شوې نظریې د اثبات لپاره، د سروې په نوم مشروعیت ورکړي؛ خو له بده مرغه دې موخې ته نه دي رسېدلي.

په څېړنه کې په لاندې مواردو باندې باور لرل، د محصلینو د توندلاریتوب او رادیکالیزم د دلایلو په حیث راوړل شوي دي:

- امر بالمعروف و نهی عن المنکر ته ژمنتیا او هغه دیني واجب ګڼل
- دا چې اسلام د ژوند په ټولو برخو باندې شامل دین دی
- اسلام له نورو دینونو څخه غوره دی او په نورو دینونو کې باید ژوند ترسره نشي
- د اسلام خپراوي او دعوت ته ژمنتیا
- په اسلامي سیاسي نظام باندې باور لرل

که څه هم پورته ذکر شوي ټول موارد د اسلام برخه دي؛ خو نه پوهېږو چې دا څېړنه څه شی ردول غواړي او څه شی ثابتول؟ آن که چېرې دغه پوښتنې له عامو خلکو څخه هم شوې وای، چې اسلامي ثقافت یې په پوهنتونونو کې نه دی لوستی، نو دوی به هم دغو پوښتنو ته مثبت ځواب ویلای وای. آیا دوی به بیا هم په پای کې ویلي وای، چې دغه ټول توندلاري او راډیکاله دي؟!

د اسلامي ثقافت په تړاو د سروې تناقضات

د افغانستان د ستراتیژیکو مطالعاتو انستیتوت دغه سروې یو شمېر تناقضونه لري او له کبله یې ستونزمنه بریښي، چې د هېواد علمي حلقې دې د دغې سروې هغه موندنې او د سروې فرضیه، چې د اسلامي ثقافت او راډیکالیزم ترمنځ تړاو په نښه کوي، ومني. موږ به دلته د نوموړې سروې د تناقضاتو یو شمېر بېلګې وړاندې کوو:

لومړی؛ د یوې پوښتنې په ځواب کې چې «که اسلام د سیاسي نظام درلودونکی دی نو ستاسو په اند کوم یو نظام اسلامي دی؟» د ننګرهار پوهنتون څخه ۴۵٫۴ سلنه محصلینو «امارت» او ۹٫۳ سلنه «خلافت» اسلامي نظامونه ګڼلي دي. خو وروسته په بله پوښتنه کې، چې آیا ستاسو په اند د افغانستان اوسنی سیاسي نظام اسلامي دی؟ د ننګرهار پوهنتون یوازې ۳٫۱ سلنه

د هېواد اوسنی سیاسي نظام «غیر اسلامي» بللی او ۸۱٫۴ سلنه محصلینو بیا «اسلامي» او ۱۵٫۵ سلنه «تر یوه حده اسلامي» ګڼلی دی. دلته پوښتنه زیږي، چې دا څرنګه ممکنه ده، چې په یوه پوښتنه کې دې د ننګرهار پوهنتون ۵۴٫۷ سلنه محصلین یوازې «امارت» او «خلافت» اسلامي نظامونه وګڼي او په بله پوښتنه کې دې بیا د همدغه پوهنتون تقریباً ۸۱٫۴ سلنه محصلین بیا «اوسنی جمهوري نظام» اسلامي وبولي؟!

ورته وضعیت د هرات په پوهنتون کې هم دی. په لومړۍ پوښتنه کې د هرات پوهنتون ۵۵٫۵ سلنه محصلینو «خلافت» او «امارت» اسلامي نظامونه ګڼلي؛ خو دا بیا په داسې حال کې ده، چې د نوموړي پوهنتون د همدغو محصلینو ۱۴٫۳ سلنه بیا په یوه بله پوښتنه کې اوسنی جمهوري نظام غیر اسلامي ګڼي!

دویم؛ دغه سروې هغه مهال نوره هم غیر معیاري کېږي، چې کله له محصلینو پوښتې، «دا چې د هېواد اوسنی نظام اسلامي نه ګڼئ، آیا په سیاسي نظام کې د بدلون غوښتونکي یاستئ؟ که هو، نو د کوم نظام غوښتونکي یئ؟». په دغه پوښتنه کې دغه سروې د دوو دلایلو له کبله غیر معیاري بولو. لومړی، د محصلینو ډېری برخه دغه پوښتنه نه ځوابوي، نو ځکه موږ په محدوده کچه پر راغلو ځوابونو دا استناد نه شو کولای - که چیرې د سروې ترسره کوونکو دا فرضیه ومنو - چې محصلین د اسلامي ثقافت مضمون له کبله رادیکاله شوي دي. د مجموعي سروې په کچه دغه پوښتنه ۲/۳ برخې بې ځوابه پاتې شوې. د ننګرهار او هرات په پوهنتونونو کې بیا د ځواب نه ورکوونکو سلنه ۸۴ سلنې ته رسېږي. دویم؛ دغه سروې له دې کبله هم متنازعه او غیر معیاري ده، چې د دغې پوښتنې موندنې د نورو اړوندو پوښتنو له موندنو سره اختلاف لري. د بېلګې په ډول، د ننګرهار په پوهنتون کې هغه محصلین چې اوسنی سیاسي نظام اسلامي نه ګڼي، یوازې ۸٫۳ سلنه یې امارت، او ۲٫۱ سلنه یې بیا خلافت غواړي. دا په داسې حال کې ده، چې لومړی د ننګرهار په پوهنتون کې تقریباً ۵۵ سلنه محصلینو امارت او خلافت اسلامي نظامونه ګڼلي وو. بیا د همدغه پوهنتون له ۸۰ سلنه څخه ډېری محصلینو په یوه بله پوښتنه کې اوسنی نظام سیاسي ګڼلی وو. یو څوک چې یوازې امارت او خلافت اسلامي نظامونه وګڼي، څرنګه ممکنه ده، چې اوسنی جمهوري نظام دې هم اسلامي وبولي. دغه راز، هغه څوک چې اوسنی نظام اسلامي نه ګڼي، او په ورته حال کې امارت او خلافت اسلامي نظامونه ګڼي، ولې بیا په یوه بله پوښتنه کې دا چې د هېواد اوسنی نظام اسلامي نه ګڼئ، آیا په سیاسي نظام کې د بدلون غوښتونکي یاستئ؟ که هو، نو د کوم نظام غوښتونکي یئ؟ چې کله ترې غوښتل کېږي نو په ډېره کمه کچه امارت او خلافت غواړي؟!!

د افغانستان د ستراتیژیکو مطالعاتو انستیتوت د سروې د موندنو تناقضونه یوازې د همدغو پورتنیو یادو شوو بېلګو پورې محدودې نه دي، بلکې په ډېرو نورو پوښتنو کې هم موندل کېږي. خو په ډېری توګه دغه تناقضونه د پورته یادوو شوو تناقضونو په څېر دي او دلته یې موږ له راوړلو څخه ډډه کړې.

د سروې له پامه غورځول شوي مثبت ټکي

د افغانستان د ستراتیژیکو مطالعاتو انستیتوت په سروې کې یو شمېر مثبت ټکي هم دي، چې له بده مرغه ډېره پاملرنه ورته نه ده شوې. د بېلګې په ډول:

لومړی؛ هغه محصلین چې د امر بالمعروف و نهی المنکر په تړاو موافق دي، تقریباً ۳۸٫۳ او ۳٦٫۵ سلنه یې غواړي چې دا باید د وعظ و خبرو، او د نشراتو (ورځپاڼې، مجلې، ټولنیزې شبکو) له لارې پلي شي.

دویم؛ له نیمايي زیات محصلین د امر بالمعروف و نهی المنکر پلي کوونکې ډله دولت ګڼي؛ له نیمايي کمې بیا بېلابېلې وسله والې او دعوتي ډلې ګڼي.

درېیم؛ په داسې حال کې، چې یو شمېر کړی دا استدلال کوي، چې د اسلامي ثقافت د مضمون تدریسولو پرمهال استادان د اسلام د لومړني سیاسي او حکومتولۍ نظام (خلافت) د بیا ژوندي کولو په تړاو خبرې کوي. خو د دغې سروې د یوې پوښتنې موندنې تر څه حده دغه استدلال هم کمزوری کوي. په دغه سروې کې له ٦٨ سلنه څخه زیاتو محصلینو ویل، چې د درس پرمهال دوی ته هېڅ مهال هم اسلامي خلافت د حکومتولۍ د یوې غورې الګو په توګه نه معرفي کېږي.

څلورم؛ په محصلینو کې د بېلابېلو ډلو د موجودیت په تړاو زغم او د یو بل منل. د نومړې مرکز د یوې پوښتنې په ځواب کې چې که تاسو د بېلابېلو ډلو له شتون سره موافق نه یئ نو دوی سره باید څه وکړای شي؟ که څه هم تقریباً ۸۰،۲ سلنه محصلینو د دغو ډلو له شتون سره موافقت ښودلی وو؛ خو بیا هم هغه چا چې مخالفت ښودلی وو، ډېرو کمو یې په فزیکي ډول د خپلو مخالفینو لرې کول (۳،۲ سلنه) او د هغوی پرضد تبلیغات (۱،۱ سلنه) له هغوی سره د مبارزې لارې چارې ښودلې وې[11].

دغه ټکي په حقیقت کې دغه مفروضه غلطه ثابتوي، چې اسلامي ثقافت د تروریزم اصلي سرچینه یا توندلارۍ ته لاره پرانېزي. د دغو پوښتنو له موندنو داسې معلومېږي، چې د اسلامي ثقافت لوستونکي زغم په یوه داسې چاپېریال کې چې په سیستماتیکه توګه د توندلارۍ پر لور ټېل وهل کېږي خومره دی؟!

د اسلامي ثقافت ردول او پکې اصلاحات؛ دوه بېل مفاهیم!

د اسلامي ثقافت مضمون په اړه درې خبرې شته دي:

لومړی؛ هغه څوک چې دا مضمون تدریسوي

دویم؛ په خپله او په کلي توګه دغه مضمون

درېیم؛ د دغه مضمون محتوا یا مفردات

لومړي او درېیم مورد کې اصلاحات غوښتل یا پکې بدلونونه راوستل کومه ستونزمنه او بده خبره نه ده او ډېری به ورسره همغږې هم وي. موږ هم د بیاکتنې اړتیا محسوسوو. خو دا چې په بشپړه توګه د ثقافت اسلامي مضمون بیخي له پوهنتوني نصاب څخه حذف کړای شي، لانجمنه او بحث راپورته کوونکې ده؛ ځکه:

لومړی؛ په دغه نصاب کې په ټولیز ډول د اسلام پر نړیوالتوب، هر اړخیزوالي او عباداتو بحثونه شوي، چې په ځینو برخو کې به یې یو څه اجتهادي مسایل وي، چې په بله طریقه هم تفسیرېدلای شي؛ خو دا د دې معنا نه لري، چې ټول نصاب یا په خپله دا مضمون تروریزم یا توندلارۍ ته لاره هواره کړې.

---

11 رامین کمانګر، ریشه یابی رادیکالیسم دینی در نظام آموزش عالی؛ بررسی درسگفتارهای نظام سیاسی اسلام و تاثیر آن بر دانشجویان، انستیتوت مطالعات استراتیژیک افغانستان، ۱۳۹۸ کال، کابل:
http://www.aiss.af/persian/assets/aiss_publication/Religious_Radicalism_in_the_Higher_Education_of_Afghanistan_Analysis_of_the_political_System_of_Islam_Course_and_its_Impact_of_the_Students(Farsi).pdf

دويم؛ نړېوالتوب په دې پړاو کې، چې له هرې خوا له سیاسي او اقتصادي یرغل سره فکري او کلتوري یرغل هم روان دی، د اسلامي ثقافت مضمون به زموږ ځوانانو ته یو ډول فکري او رواني خوندیتوب هم ورکړي او په دغه عصري پړاو کې به د هغو پوښتنو د ځوابولو په لاره کې هم مرستندوی واقع شي، چې مستشرقینو او ځینو په اصطلاح روڼاندو لخوا وړاندې شوې دي.

سپارښتنې

- افغانستان چې اوس د وروستۍ یوې پېړۍ په پرتله له تر ټولو بدو شرایطو تېرېږي، باید پکې روڼاندي او لوړ پوړي چارواکي د دیني حساسیت له پارولو څخه په جدي ډول ډډه وکړي.
- د اسلامي ثقافت بشپړ نصاب او مضمون د تروریزم د مرکز په توګه تورنول به هېواد د نور تاوتریخوالي په لور بوځي او د نورې توندلارۍ لپاره به لاره پرانیزي.
- موږ هم په ځینو مواردو کې د اصلاحاتو غوښتونکي یو؛ خو دا باید په سمه طریقه وشي. اصلاحات باید په احساساتو ولاړ نه وي، نور تاوتریخوالی ونه زیږوي او د اصلاحاتو د وړاندې کولو او عملي کولو تګلاره هم پر افراط یا توندلارۍ ولاړه نه وي.
- د دې ترڅنګ دا چې د اسلامي ثقافت په مضمون کې د مفرداتو د بدلون په تړاو کومه جلسه یا پروګرام جوړېږي، نو باید چې د اسلامي ثقافت متخصصین پکې ونډه واخلي او دا کار د اسلامي ثقافت متخصصینو ته وسپارل شي. د اسلامي ثقافت د مفرداتو له بدلون سره باید سیاسي، ذوقي او جذباتي چلند ونه شي.